

BLIDÖ HEMBYGDSFÖRENING

1988

Red.: Bosse Wiklund Pl. 1050 760 17 Blidö

Hej! Tiden går och vi har fram till årgång 4 av vår lilla medlemskrift. Jag hoppas nu att det i fortsättningen skall gå av bara farten. Ett problem är ju att hitta manus. Många har nog idéer att komma med, men vågar sig inte riktigt fram, vågar inte skriva. Det gör inget. Kontakta mig så hjälper jag Dig.

Under den gångna sommaren hade vi öppet i Museet i Oxhalsö Båtsmanstorp lördagar 11 - 15, med start lördagen efter midsommar, och vi återkommer nästa sommar på samma sätt.

Vi hade också en liten specialutställning: "Några blad ur Harald Lindbergs skissblock", totalt 21 blad. Den uppskattades synbarligen. Vi återkommer i år, men ämnet är ännu ej bestämt. (Vi har ännu ej passerat årsskiftet, när jag skriver dessa rader.)

Konserten med läsarsånger som genomfördes i samarbete med Blidö Missionsförsamling i Oxhalsö Missionshus, var mycket uppskattad. I sommar planerar vi att återkomma med Einar Ekberg-sånger. Titta efter affischer i juni månad!

Föreningen genomförde i juli en utflykt till Svenska Högarna med 35 deltagare. Vackert väder och god stämning gynnade oss alla, och vårt initiativ uppskattades av de deltagande. Vi hoppas kunna upprepa resan sommaren 1988.

Birger Ahlrén har även i år lett en studiecirkel i släktforskning. Den är en bra inkörsport för den som vill veta mer om sina förfäder har ute.

Ordf. har medverkat i jubileumsskriften om Sikmarö med en historik. Han genomförde också ett program med shantysång vid Sikmarö Kanal-muddringsförenings jubileumsresa med Blidösund.

Styrelsen består sedan årsmötet hösten 1987 av:

Bosse Wiklund, ordf.	0176/ 81 302	Anita Everlund	0176/ 82 366
arb	08/ 82 23 60	Arthur Osterman	0176/ 82 018
hem	08/ 82 10 24	Tore Malm	0176/ 82 213
Ale Severin, v ordf.	0176/ 81 373	Josef Svedjerud	0176/ 88 233
Gun Storell, kassör	0176/ 81 122	Ulla Wiklund	0176/ 81 302
Lars & Andersson	0176/ 81 864		08/ 82 10 24
Ake Karlsson	0176/ 88 169		

Hembygdsföreningens prtgiro är 477 14 92 - 8 och medlemsavgiften är oförändrad sedan starten 25:-

Stöd oss genom att bli medlem! Vi vill värna om vår Hembygd i Havet. I en tid av rotlöshet och strukturomvandling i samhället är det viktigt att känna sina rötter i det förgångna för att kunna ta ut kursen mot framtiden!

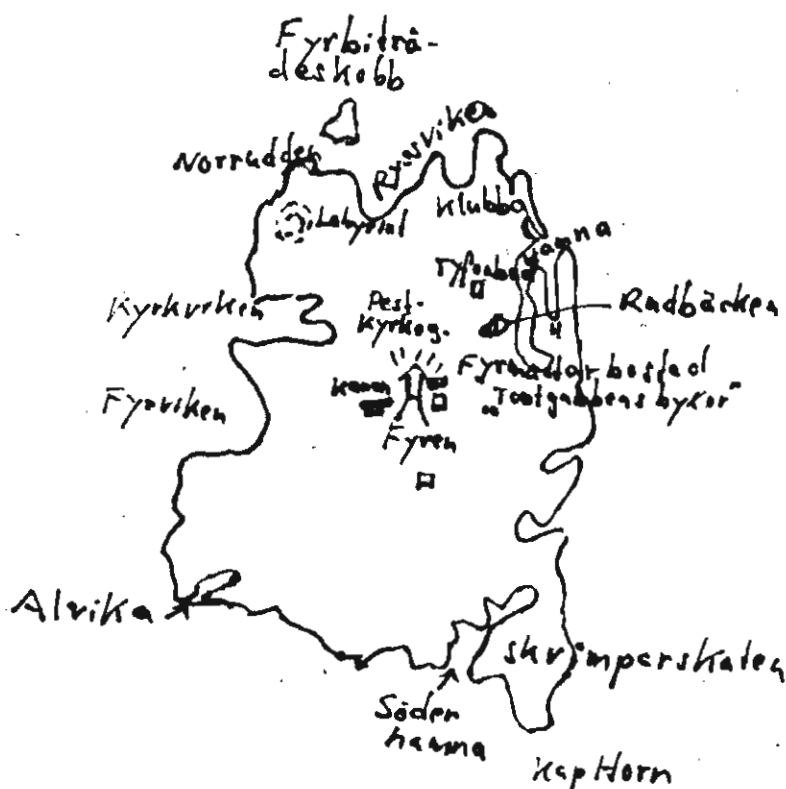
K a l l a f a k t a .

Bosse Wiklund

Långsamt lossnade inlandsisens grepp,
gastkravningen som varat i nära etthundratusende år.
Grantinet, hyvlad till slästrukenhet
reste sig åter i uppkäftig protest mot förtrycket.
Grynnorna steg ur djupet till bränningar,
bröt vattenytan till kobbar och skär,
som växte ihop till holmar och öar.
I hällkarens solglittrande vattenvärme skapades Livet,
geleartade cellklumpar, som inledde utvecklingskedjan
mot högre livsformer.
Lavar och gräs skapades, ormbunkar först.
Martall och alsnår gav skären karaktär.
Sist kom människan, som snabbt glömde sitt ursprung
som cellklump,
och förhävde sig i sin outgrundliga visdom,
men som glömde att i ett geologiskt perspektiv
är en ny istid på väg.

S V E N S K H Ö G A .

Bosse Wiklund

Det finns två öar i Stockholms skärgård, som sedan urminnes tid om-svepts av Sagans dunkel och trolska makters spel. De öarna är Gunnils öra och Svenskhöga. I likhet med Gotland steg de ur havet och hägrade för den sjöfarande för att sedan försvinna igen just när han är nära att stiga iland. Hur det gick till när Gotland blev kavrt som fast land kan vi läsa i Gutasagan.

När det gäller Svenskhöga eller Svenska Högarna, som ön också kallas, så ligger det litet annorlunda till. En skärbo, som låg på fiske vid Gillöga, hade vid ett flertal tillfällen sett ön som steg och försvann i havet. Precis som många andra skärgårdsbor. Men den här mannen var en knipslug rackare och väl förfaren i magiska ting. Så han stöpte sig en silverkula och laddade sälbössan med den. När han sedan en morgon låg ute för att ta upp skötarna och såg ön resa sig ur havet med sköljande stränder, så tog han bössan och sköt sitt silverskott över ön.

Med det var förtrollningen bruten, och Svenskhöga skulle aldrig mer sjunka i djupet. Men samtidigt hördes ett förtvivlat och rasanue skri. Det var ett troll, som bott där i berget. Tomtgubben skulle han senare kallas. När ön nu blev fast mark stod han med bägge fötterna djupt ner i berget och det bar sig inte bättre än att han hade fastnat. Nu hjälp-

te ingen trollformel i världen för att komma loss, och hans ilskna rop övergick i rädsla kvidanden och suckar.

Vår skärbo hade hunnit iland och fick nu syn på trollet. Trollet fick syn på bössan och att det fanns inlägg av silver på pipan i form av ett kors. Nu visste trollet att hans makt var bruten, och han fruktade skärbon som värre än en präst eller klockare. Så han lovade allt han ägde i silver och guld och därtill gott fiske och god strandfångst och en jakt utan like om han bara fick komma loss. Skärbon gick runt trollet tre varv motsols och läste "Pater noster" eller "Fader vår". När han just fullbordat det sista varvet kom trollet loss och försvann med ett skri och sedan har ingen sett honom. Men allt han lovade då? Om du står på stranden av Svenska Högarna en solnedgång eller en tidig morgon, så kan du se guldglittra i vågorna. Om du kommer hit ut en av höstens första frostmorgnar så ser du hans silver. Det goda fisket, säljakten, vrakgodset i mängd och det goda fågelskyttet har länge varit öns särmärke.

Men hur vet man annars att trollet verkligen funnit? Jo, om man går söderut från hamnviken, förbi den gamla fotogenboden, så kommer man till en plats, som kallas Tomtgubbens byxor. De ser ut som två jättegrytor intill varandra, men det var just där som trollet satt fast med sina fötter.

Så där ser du, klentrogne!

Men Gunnils öra då? Ja, hon gäcker oss fortfarande. Hon dyker upp som en hägring och försvinner i väntan på att någon med silverkula i bössan skall komma och "fixera" henne. Var ön ligger någonstans? Jo, redan på Anders Bures karta över Norden från 1626 hittar vi den strax SO om Svenska Lillön. Så sågs hon också av lantmäteridirektören Carl Gripenhielm, när han stod vid Gillögas kapell en augustidag 1691, och så har hon setts av generationer skärbor och andra. Observationsplatserna har dels varit Gillöga och fjärden med samma namn, dels Svartlögafjärden bortåt Systrar-na. Jag har själv sett ön klara höstmorgnar vid tre tillfällen, alla i siktens november.

Men åter till Svenska Högarna. Jag har redan berättat om det rikliga fisket. Det lockade skärgårdsborna hit ut redan under tidig Medeltid. Man fiskade strömming och torsk på tidighösten. Fångsten saltades in i tunnor och fjärdingar för att säljas på marknaderna och användas som bytesvara. Det utvecklade sig en praxis: tre tunnor råg mot en tunna saltströmming. Men man fiskade också gäddor. De rensades ur och spilades för att bli torr-fisk. Så exporterades de torkade gäddorna ut till Europa för att bli fastemat. Det instabila vädret längs kusten gjorde att gäddorna ibland var gröna intill benet innan de torkat.

Det var den rikliga fisktillgången, som gjorde Svenskhöga och andra ögrupper härute till kronofisken. Det betydde att inte bara skärgårdsbor från öarna inåt land kom hit, utan även en mängd fastlandsbor från kustsocknarna, ja även långt inifrån Mälaren kom man.

5

Mest känd är val kanske Huvudskär nere i söder, men namn som Horsten, Stora Nassa, Grönskär, Brand och Björkskär har klang i Skärbornas öran.

Fisket var noga reglerat i speciella byordningar eller Fiskestadgar. Man började fisket vid ett bestämt klockslag på morgonen och hade fasta skötlägg. Man hade i förväg dragit lott om läggen, som skiftades efter turordning. Det hela övervakades av en vald fogde, en "kung". Skötdraggarna av trä fick ligga under hela fiskesäsongen med en skötklubba som vaka. Båtarna rodde ut ur hamnen samtidigt och intog sina platser, men låg "stand by". På en given signal med flagga och trumma eller horn fick fisket börja och man lade ut sin skötlänga.

En del av de fiskande hade del i bod och bodde där. Troligen har man tidigare haft riskojor av det slag, som man ännu kan se grundstenar efter på Lillön. Men alla hade det inte så förspänt. Många övernattade i sina båtar. Gamla "Skärjebåtar" hade stundom ett "tjald", ett klinkat tak som skydd mot regn. De talrika bergsskrevorna kom också till användning. Med hjälp av åror och gammal segelduk byggde man ett tälttak. Det var inte bara människor, som behövde tak över huvudet. Lggkärsvirket måste förvaras torrt och de färdiga strömmingstunnarna och fjardingarna fick inte utsättas för alltför mycket solljus.

Naturligtvis måste ett sådant här fiske regleras. Den äldsta kända Fiskestadgan är från Huvudskär, fastställd St Bartolomei aftin 1450. Det är riddaren Erengisle Nilsson till Hammersta, som på kungens vägnar lade fram den. Den omfattar 19 punkter, och får ses som ett komplement till Magnus Erikssons Landslag. Att skära sönder en annan mans skötsträng eller sätta sin egen på sammaplats, eller fiska torsk där gav tre öres böter. Samma om man började fisket för tidigt. Att stjåla ett öskar kunde vålla livsfara och kostade syndaren hela 40 mark. Lika dyrt, 40 mark, var det att stjåla en båt. Att stjåla åror ur en förtöjd båt eller bryta sönder dem kostade 6 öre. Att skylla någon oskyldig för tjuv kostade 40 mark.

För att få litets ordning på penningvärdet, så skall vi gå igenom myntslagen. Största myntenhet var Mark. Det gick 8 öre silver på en Mark. Öret i sin tur var indelat i 3 örtugar, och varje örtug i 8 penningar.

En timmerman tjänade 2 örtugar per dag. Med sex dagars arbetsvecka blir det 12 örtugar = 4 öre. Vår timmerman tjänade alltså $\frac{1}{2}$ Mark per vecka. En skärgårdsbo tjänade knappast mer. 40 Marks böter betydde alltså minst 80 veckors arbete.

Den här fiskestadgan eller Hamnskrået finns ej i original men i ett flertal avskrifter, flera med tillägg. En är troligen från slutet av 1600-talet och gäller Svenska Högarna. Den upptar 45 paragrafer. Att fiska under gudstjänsttid och sabbat kostade 40 daler nu.

Naturligvis upptäckte myndigheterna att dessa utskärsfischen var ett lämpligt skatteobjekt. Jacob Ulfsson, ärkebiskopen som grundade Uppsala universitet, sände 1488 ut en munk till Svenska Högarna för att samla in gåvor till klostren. I gengäld erbjöd han 40 dagars avlat.

Gustav Vasa tog sin beskärda del, och den finns noggrant angiven i hans räkenskaper. Under hans söner fick man 1572 $3\frac{1}{2}$ tunna saltströmming, och 50 år senare, 1621, hela 5 tunnor och 2 fjärdingar. Nu har vi också namnet på hamnfogden, Thomas i Rödlöga.

Svenska Högarna fortsatte som kronofiske till 1647. Då bildades Orta-la län som förläning åt den gamle krigaren från 30-åriga kriget Lennart Torstensson, och Svenskhöga ingick i den förläningen. Fisket fortsätter som förut men skärgårdsborna klagar över att länsherrens fogde krävde mer än stadgan sade: "1 val strömming (80 st) för varje langa om 30 famnar (54 m.).

Under reduktionen återtogs förläningen av Kronan 1674. Prosten i Frötuna fick sitt tionde av fisket, och det gav honom under 1700-talets första årtionde 30 tunnor årligen. Alltså bör fisket ha inbringat c:a 300 tunnor saltströmming om 125 l. Under nästa årtionde minskade de fiskandes antal. Det berodde dels på pesten 1708-9, dels på fruktan för ryssarna.

Redan 1630 fick man ut ett kapell till Svenska Högarna. Det stod ursprungligen på Åkerö på Rådmansö och tjänstgjorde som socknens kyrka. När en medlem av ätten Sperling byggde upp en sätesgård här i Rådmansö, lät han också bygga en ny kyrka. Då blev kapellet "ledigt" och han skänkte det till Svenska Högarnas fiskeplats. Här höll man gudstjänst varje helgdag under fiskesäsongen, när så gick.
En stor uppgrundad vik på öns västra sida heter ännu Kyrkviken. Den var en gång en bra hamnvik utom vid hård V vind. Straxt innanför ligger en liten kyrkogård. Det fanns också en klocka upphängd i en stapel. Klockan, altarduken och kalken togs hem under vintern och förvarades hos hamnfogden.

Redan 1695 hade fisket skattlagts så att räntan användes till råsthemmanet Tofta i Össeby-Garn. År 1720 ägdes detta hemman av kronolänsman Hans Burman, och han köpte 1724 skatteräntan på Svenska Högarna. Han var intresserad av ön och uppmuntrade fisket. Hans hamnfogde var Oluf Persson i Sverinö. Burman avled 1739 och hamnfogden 1740. Burmans dotter ärvde och hon gav blanka i Svenska Högarna. Ingen ny hamnfogde tillsattes. Allt förföll.

Så småningom övertog borgaren i Norrtälje, Johan Högland arrendet av ön. Hans arrende var 84 daler per år för fisket.

Kapellet rasade ihop mer och mer. År 1760 hämtar Högland hem kyrkklockan till Norrtälje, där han deponerar den i Rådhuset. Det är bakgrunden till senare tiders klockstrid.

Nu kommer lotsarna in i bilden. Svenska Högarna blir lotsuppassningsstation 1773 (?) Lotsleden gick genom Fredlarna, mellan Ängskär och Rödlöga, upp mot Kudoxa och så västerut mot Husaröleden norr om Blicke.

Det fanns också en gammal hemlig lotsled, som man vid lämplig vintog in havrister på. Efter Rödlöga gick den söder om Svartlöga, söder om Blidö, över Vamban och in mot innerskärgården och varv.

Det fanns av gammalt tre prickar mellan Svenskhöga och Kudoxa.

Det var nog nu på 1700-talet som kyrkogården blev till. Under senhöstar, när isen redan lagt i innerskärgårdarna kunde ett fartyg med sjuka o döda ombord komma och angöra ön. Icke smittsamma begravdes temporärt på kyrkogården, för att sedan isen lagt kunna transporteras in till vigd jord i Länna, Frötuna eller senare Blidö.

Människorna härute måste vara ett starkt släkte för att klara isolering vintertid. Det var nu mest lotsar och deras familjer. Men det fanns några till. Finngubben på Högarna var känd i det sena 1700-talets skärgård. Varifrån han kom visste ingen. Det var under krigsåren som han kom i en öppen båt i sällskap med en skinntorr kärring. De övertog en av bodarna straxt väster om gamla hamnen. Gubben var invalid. Bägge benen var stelvuxna med knäna i rät vinkel. Han kröp fram eller hävde sig på armarna. Knäna hade han skott med brädlappar. Han livnärde sig på fiske och ägging om våren. Gumman rodde åt honom. Efter ett par år dog hon, och han blev ensam. Det var nu hans rykte skapades. Han fångade en utterunge och tämjde. När drivisen samlats runt Högarna och det var omöjligt att komma ut med båt så sprang uttern över flaken med drivis, dök och kom upp med gäddor, som han lämnade till sin husbonde. Sedan delade Finngubben och uttern broderligt på bytet. Det var mer än en som tyckte det här var underligt, och man talade gärna om trolldom och signeri, men häxprocesserna var om inte glömda så i alla fall historia. Man var också rädd att stöta sig med honom. Under några år hade han också en tam fiskgjuse, som satt i svalen på en stång när han inte fiskade, han också. Annars skötte Finngubben sig själv och störde ingen. En dag kom gubben inte ut ur sin stuga som han brukade och både uttern och fiskgjusen var försvunna. När grannarna kom för att titta till honom hade elden slocknat i "gruvan" och gubben låg död i sin flaksäng.

Så fortsatte livet sin gilla gång. Lotsarnas seglande kuttrar med den röda våden i seglet låg långt ute till havs för att möta den långa raden av barkar, briggas, skonertskepp och olika skonarter, som sökte sig inomskärs via Svenska Högarnas lotsplats.

Behovet av en fyr blev allt tydligare. Man satte upp enbåk, men den ersatte aldrig en fyr. Först diskuterades det länge och väl, men 1873 var man klar att bygga fyren. I Lotsstyrelsens underdåniga rapport till Kungl. Maj:t för 1874 hittar vi följande rapport:

Svenska Högarnas fyr. I ett öppet, 4 våningar högt pelartorn af jern, uppfört på Storön i n.ö. delen av Stockholms yttre skärgård, är anbringadt en linsapparat af andra ordningen, som under kringgåendet visar tätt återkommande hvittröda blänkar. Samtidigt hafva blifvit uppförde 2:ne boställshus för fyrbetjäningen, uthus med källare, lotsuppassningshus, kruthus jemte

Signe-

lering. Arbetet, som begyndte i maj månad, fullföljdes så, att fyren kunde tändas den sistlidne 1:a November.

Längst söderut på Storön ligger Söderhamn, trång och smal och besvärlig, men en gång använd av lotsarna som alternativhamn, då det var omöjligt att gå ut från den gamla hamnen vid vissa vindar, O - NO. Den sydligaste udden heter Skvimparskatan. Namnet av att sjön ofta sprutar och stänker här.

Vid den gamla hamnen, innerhamnen, ligger Rudbäcken. Det var öns vattentäkt, en grund damm med sötvatten. Förr rensades den varje vår från skräp som väder och vind samlat där. Ett par stora stenblock hade lagts i bäcken, dels av Naturen men även av Människan. Man hade inplanterat rudor för att äta rent från sjögräs, döda sniglar och annat otyg. Försök hade även gjorts med "brunnsålar" men dem hade vitfågeln ätit upp. "Bäck" betyder förresten stillastående vatten på sjögrädsområde.

Men tiderna ändrades. Svenska Högarnas lotsplats drogs in på 1920-talet och med den farleden. Fyren blev kvar. Det lär förresten vara Verner von Heidenstams fader som konstruerade den. Signalkanonerna tystnade och kruthuset slopades. I stället tillkom knallskottssignalering, en "tvättlina med knallskott som utlöstes elektriskt." Den ärvdes från Landsort. Sedan blev det tyfönen, men den var bara i bruk några få år.

Svenska Högarna är som holme genomskuren av djupa skrevor och det är ibland rätt svårt att komma fram. Under lots- och fyrepoken byggde man landgångar av drivvirke. Så småningom fyllde man igen en del skrevor och man bättrade på med betong.

Det är ett trädlöst landskap med enstaka alsnår och mycket krypen.

Floran är arktisk med fjällväxter som hjortron.

Längst norrut på Svenska Högarna, sedan man passerat ett par raviner och klättrat över bergåsar, så når man en plåtå, Norrudden med en labyrinth. Den som går i den utifrån går kanske vilse, men den som kommer inifrån kommer alltid ut. Den är lagd av 20 - 40 cm stora stenar och har pietetsfullt bevarats genom århundraden. Ingen vet hur gammal den är men troligen från Medeltid. Eller äldre. Kanske har den med vind- och fiskemagi att göra, kanske var det bara ett fritidsarbete i väntan på god vind. De här labyrintherna finns längs hela vår kust långt upp i Norrland. Jungfrudans och Ringborg är andra namn på dem. Ortsnamnet Rimbo lär komma av ett Ringborg.

Ibland har en flicka startat inifrån mitten medan "friare" sökt möta henne utifrån. Men alla labyrintherna har inte flera utgångar.

Det finns också en annan labyrinth på en sluttande berghäll straxt om kyrkogården. Den är av nyare datum och byggd av ett par fyrbiträden eller var de lotslärlingar? Tidpunkten brukar anges till 1900-talets första år.

Viken längst i norr heter Ryssviken. Om namnet kommer av att ryssarna 1719 landade här eller av att flyktingar från andra sidan Östersjön tog land här, vet jag inte.

Det här var en snabb skiss om en ö, som alltid intresserat mig, men som brukar vara svår att nå ut till. Till mitt intresse bidrar att jag haft förfäder och släktingar härute, och jag har nu också förmedlat några av min släktkrönikas skrönor.

Källor:

Utöver minnets fatabur har jag också använt följande källor inte minst för tidsbestämningar.

E Alfred Jansson: Skärgårdsliv i forna tider 2

Erling och Edvard Matz: Sällsamheter i Stockholms skärgård.

Manfred Ohlson: Svenska Högarna Rospiggen 1976

Birger Ahlrén: Uppsats om byordningar 1986

Bo Wiklund: Herr Erøngisle och hans hamskrå Rospiggen 1973.

ORTSNAMN OCH DIALEKTORD I BLIDÖ.

Först en rättelse. I fjolårets medlemsskrift talade jag om Brokholmen. Jag påstod att namnet troligen kom av Albroken, som jag gjorde till en alfågel i praktdräkt. Det var en miss av mig och en uppmärksam läsare har påpekat att Albroken är en Strandskata.

Sedan över till en annan oklarhet. Till vattensjuka strandangar har man ibland näftat namn på "sälting". Men avser detta ord Sälting ängen som sådan eller kommer det av Sältingsgräs (en ört)? Jag är tacksam för svar.

Lissvik torde betyda "den lilla viken" och stå i motsats till Storvik stamt intill.

Kolsvik på Yxlan är ett mycket gammalt namn. Den anklaste förklaringen skulle vara Den svarta viken, men man kan naturligtvis även söka ett mansnamn Kol. Det är känt sedan vikingatid men oftast i sammansättningar som Kolbjörn. Kolsvik har i stort samma stavning genom århundraderna om man bortser från ett "h".

Alsvik heter i gammalt Ahlinswiik, men det torde ändå vara trudet som avses. Här har man av tradition ansett att Yxlans äldsta bebyggelse legat.

Tviviksörn på Yxlan vid Blidösundet blir Tvåviksören. Här finns en gammal kolerakyrkogård från det tidiga 1800-talets epidemier och kanske ligger även pestoffer här från äldre tid.

I Glyxnasskogen mot Långviken ligger Jarsbacken. Har här en gång varit betesmark och man även gjort odlingsförsök, som dock misslyckades. Ordet skall tydas som Gärdesbacken.

Ett par andra gamla uttryck är Uffresbacken och Alfresbacken. De markerar ~~uppförs~~ försbacken och nedförsbacken.

Ett gammalt mansnamn från Svartlöga kan nämnas: "Jerspers-Erik". Vi löser upp det och får Jerks-Pers-Erik. Den förste Erik (Jerker) har en son Per, kallad Jerks-Per. Han i sin tur har en son med namn efter farfar, Erik.

T A N D V Ä R K T A L L och T A N D N Y C K E - L .

Om ett av mänsklighetens gissel

Bosse Wiklund

Det har alltid varit ett elände med tandvärk. Inte minst härute i skärgården, där det var långt efter hjälp. Att uppsöka en tandläkare med dyra arvoden och därtill dyra resor, nej det kom ej i fråga. Hur bar man sig åt förr? Det kan kanske vara intressant att titta litet på de metoder som användes, och de redskap man hade tillgängliga.

Först var det det här med tandvärkstall. Man kunde helt enkelt med hjälp av en trästicka eller spik föra över tandvärken till trädet. När sedan många år senare någon okunnig dumsnut tog sig för att fälla trädet så fick han ärva tandvärken. Ibland skulle man också gå ett par varv motsols runt trädet innan man slog in spiken eller stickan i barken.

Men hur kunde ensådan huskur utvecklas? Låt oss se på den odontologiska bakgrunden. Patienten hade fått ett hål, ett cariesangrepp, som ätit sig igenom emaljen och utvecklat ett betydande "sår" djupt in i dentinet, ja kanske t.o.m. nått ända fram till nerven, pulpan. Under en måltid fastnade en köttbit i hålet och blev sittande. Efter några timmar kommer värken. Genom att peta med en spik i tanden, så får man bort det retande och värken försvinner. Författningen sedan med spiken i trädets bark har naturligtvis bara en magisk betydelse.

Det här med sporadisk värk är typisk för den serösa pulpiten. Tandläkaren idag avlägsnat all angripen vävnad och gör rent. Om han är osäker på sin diagnos kan han lägga i en desinficerande lösning + en provisorisk fyllning och avvakta någon vecka innan han fyller hålet med amalgam eller kompositmaterial. Ibland hittar man i gamla berättelser att man gjorde fyllningar med kåda eller uppmjukat beck. Eftersom man sällan kom åt att göra ordentligt rent, ledde det som regel till en hemsk tandvärk efter några veckor.

Men tandvärksproblemet var naturligtvis inte så här enkelt. Ofta fortsatte cariesangreppet in mot pulpan, som blev infekterad och inflammerad. Och nu började det. Den inneslutna mjukvävnaden, nerven, svullnade men fann sig innestängd mellan fyra hårdsubstansväggar. Trycket ökade, pulpan blev alltmer lättretad, och det värkte. VÄRKTE!!! Offret sprang ofta hela nätter uppe. När man lade sig ner, steg blodtrycket i huvudet och värken blev sju gånger värre. Någon upptäckte att det lättade för stunden att suga in kallluft. Steget var inte långt till att pröva med kallt vatten. Det hjälpte någon halvminut. Sedan var det lika illa igen.

Om man inte stod ut med att genomlida 3 - 4 dagars plåga, så fick man uppsöka bysmeden, som ofta också var "tanddoktor". Han tittade världsvist patienten i munnen och försökte lista ut vilken tand som värkte. Den skulle ut! En del smeder hade extraktionstänger, som i princip var konstruerade som dagens tandläkargrejer, fast inte i rostfritt försä^tss. Desinfektionen var en avbränning i ässjan direkt före användandet. Här i skärgården med dess många sjöfarare, var det vanligt med engelska, fabriksstillverkade tänger, ofta av mycket hög klass.

Smeden sköt upp tångens käftar så långt han kunde längs rötterna och försökte lossa tanden genom böjningar och tånjningar i sidled. Nu kunde det hända att kronan gick av. Antingen hade patienten nu fått nog och flydde för denna gången, för att om någon tid tvingas återvända, nu kanske med en varbildning.

Den tappre som satt kvar bearbetades nu med mejselliknande verktyg, inte olika våra hävlar. Om roten kom ut eller inte berodde helt på hantverksskickligheten hos smeden.

Det fanns också ett annat verktyg, tandnyckeln. Den påminde om en korkskruv, men i verkändan satt en ledad, vriden arm. Den här armen lades över tandens krona så att dess klor greppade på tungsidan. Verktuget låg nu i omslagsvecket så att skaftet stack ut i mungipan. Patienten fick gapa för fullt på alla sätt och man vred nyckelns grepp så att tanden rullade utåt och lossnade. Under operationen krossades käkbenets alvedlära del, den runt tandhalsens utsida. Operationen hade lyckats men patienten var nära att dö. Visste ni för ressten att ordet Patient betyder "Den tålmodige"?

Efter den här betan hade respekten för smeden stigit ytterligare. Med det här är alltså tandvärken över. Tror du ja. Nej, än värre kan det bli.

Det kan bli varbildning. Om man har tur och tanden är någorlunda hel, så lossnar den något i sitt fäste och blir lättare att ut, men det hände också att den såg ut som en vulkankrater och kändes som en aktiv vulkan. Det värkte ofta dag och natt tills varet sökt sig ut och det bildades en fistelgång där abscessen tömt sig.

Så blev det på nytt en lugn period tills patienten blev förkyld eller fick en annan allmäninfektion. Då kom tanduschlingen igen.

Alltså, dags för nytt besök hos smeden. Samma f.ö. ofta om en avbruten rot hade blivit kvar tidigare. Smeden tittade på det svullna eländet och så tog han fram specialaren. Den var som en 6-tumsspik med förstorat huvud. "Spikspetsen" var ofta gängad och inskruvad i ett trähandtag. Specialaren lades i ässjan och värmdes vitglödande. Nu ville smeden oftast ha en medhjälpare, som höll fast patientens huvud. Det vitglödande spikhuvu-

det kördes med kraft ned mot varbildningen, som brändes ur. Patienten vrålade, blod och var stänkte, och det osade bränt kött. Smeden rörde runt i varhärden innan han slutade. Innan patienten kunde sansa sig plockade han bort rotresten. Så här behandlades också sekvestrar och andra varhärddar av fältskärerna i skärgårdsflottan, så metoden var så att säga legaliserad även om den var barbarisk.

Naturligtvis fanns det även förr patienter som drabbades av tandlossning, men dess förlopp var så odramatiskt vid jämförelse, att det knappast var värt att nämna i detta sammanhang.

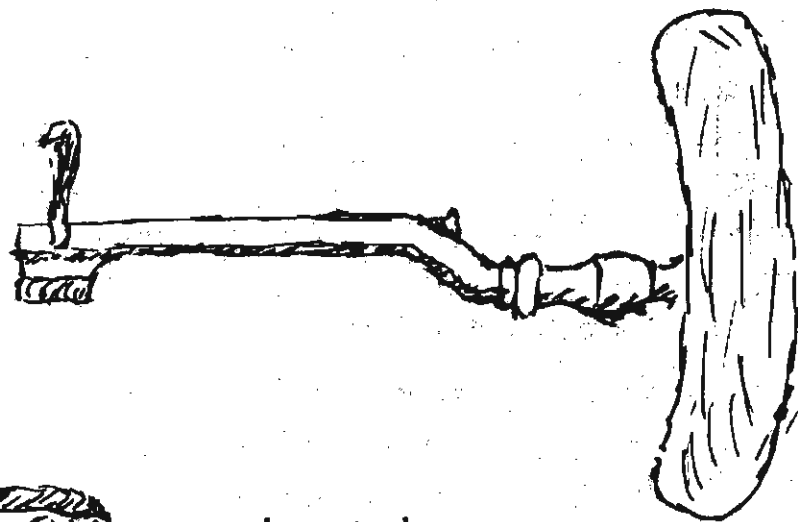
Kosten förr var betydligt mer sockerfattig än i dag och kladdade godis var en sällsynthet. Mjöl ingick i gröt och bröd, och det maldes på stenkvarn. Sandkorn blandades med mjölet och blev ett slipmedel. Det var vanligt att se helt nednötta tandrader, där nötningen, abrasionen, gått så djupt att man på tändernas ovansida kunde se spåren efter gamla pulparum. Genom pålagring av sekundärdentin hade "nerverna" dragit sig tillbaka.

Nu frågar såg naturligtvis "Vän av ordning" varför inte den där sekundärdentinpålagringen var framme och nybildade vid cariesangrepp, så att man slapp tandvärk. Jo, det är så att cariesangreppet går så oändligt mycket fortare än nednötningen, och dessutom finns det bakterier med i spelet vid det första tillfället, så cellerna hinner inte bygga ut ett fullständigt skydd, en barriär. De försöker nog.

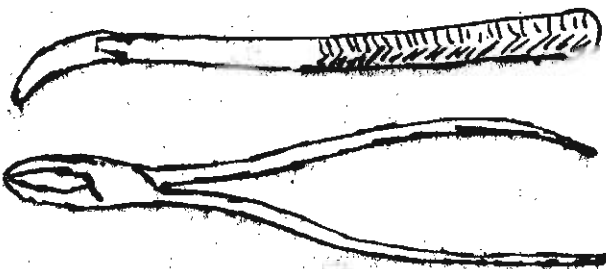
Men nu lämnar vi mardrömmen för denna gång. Vi går över till den "medicinska" behandlingen. Den kan kortfattat kallas "grötmetoden". I den enklaste varianten så tar man varm rågmjölsgröt, vattgröt och lägger i omslagsveckat som en prilla tuggtobak. Värmen får varbildningen att mogna fortare och det blir en abscess som tömmer sig. Plågan är över för denna gång. Men i underkäken finns det en massa loger och hinnor, fascior, som hindrar varet att ta närmaste vägen ut. Ibland blir det också flegmoner med multipla små varhärddar som ej flyter samman. Patienten blir dålig, får svårt att svälja och ibland andningsbesvär. Då kan det sluta riktigt illa.

Man måste alltså skaffa sig kraftigare medel än gröten. Ända in i våra dagar har man praktiserat snus i en remsa gasbinda eller trådgardin. Men bakom den metoden ligger en äldre med hönsskit i bindan, ja t.o.m. svinlort har nämnts. På det sättet skrände man fram bakterierna och varet i en vanlig varbildning, en abscess.

Flegmonet var som jag tidigare nämnt mycket allvarligare, men också sällsyntare. Idag behandlas det med antibiotika, men ännu in på 1940-talet fick man tillgripa en rent kirurgisk metod, som innebar att man snittade vävnaden i skivor för att komma åt varhärddarna.

Tandnyckeln
sätts så att kroken griper
tag en kronan tungsida
medan nyckelns klamp ligger
an mot tandkötet och krekbenet
Sedan rullas tanden ut. Krekbenet
krossas. Kroken är vridbar och
utbyter

Extraktionstång, svartjern
Trol brittisk manufaktur 1850-tal
Kan ha använts till att avlägsna rotrester
Sunda gård, Blidö

Det var en mycket vanskelig metod, som endast tillgreps i nödfall. Unära på om hönsskiten stod sig i den konkurrensen!

Tandlossning har nog förekommit i alla tider, isöland i samband med skörbjugg. Saltmaten till sjöss under långa resor resulterade ofta i akut vitaminbrist, där blödande tandkött hörde till dagordningen. I nästa steg blev tandköttet kraftigt svullet med illaluktande gråa beläggningar och sår. Ofta såg det ut som om rättorna varit framme och gnagit på det. Tänderna blev lösa och vickade. Om sjömannen nu nådde fram till hamn och fick färskmat läkte tandköttet snart, men annars föll snart nog de första tänderna ut, oftast i underkäksfronten. De övriga tippade framåt, tandställningen blev sned och flera tänder snedbelastades och föll ut.

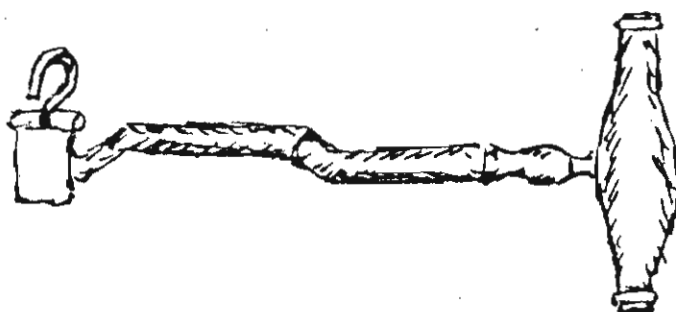
Det var inte bara tänderna som drabbades. Sjömannen fick ofta blödningsar i leder, det gjorde ont att gå, och han blev oduglig till att hantera ett fartyg.

Sedan uråldrig tid fanns en kur mot skörbjugg, som innebar att man tog med sig mylta. Hjortron i honung, rårörda. En stäv per dag höll skörbjuggen borta. Kuren var vanlig under medeltiden och troligen äldre, men höll sig längst kvar hos sälfångarna och fångstmännen i Nord-Norge. När Vegaexpeditionen inte fick fram sitt behov av limejuice i tid så litade Nordenskjöld på fångstmännens erfarenhet och tog med sig rårörd mylta. Resultat: Inke ett enda fall av skörbjugg.

Naturligtvis fanns det något bakom: Hjortron är jordens kanske C-vitaminrikaste frukt. Dess förekomst i ytterskärgårdarna har varit välbekant för alla skärgårdsbor sedan hedenhös.

Blödande tandkött har också haft andra behandlingsmetoder. Man torkade kåda av gran i ugnen och krossade bitarna. Sedan satte man ett pekfinger i kådan och masserade den blödande tandköttssranden. Kådan ökade friktionen, men i övrigt vet jag intet om eventuella effekter.

Med detta är nog mitt kunnande om folklig tandläkekonst slut. Men Du, som har någon annan behandling eller metod, som Du minns, berätta för mig eller skriv!

Tandnyckel
Delvis söndervriden
Från Sunda gård, Blidö

K O N S T G J O R D A N D N I N G .

Bosse Wiklund

Det finns många sätt att lämna detta jordelivet, och för en sjöman var drunkning ofta en realitet. För fiskare och andra som arbetade på havet gällde samma sak. Det var egentligen väldigt sällan, som gamla skärgårdsbor kunde simma.

Från 1700-talet har jag hört talas om ett par flickor, som lärt sig den konsten, och som ganska omgående anklagades för häxeri.

Orsaken till att så få kunde simma var annars inte rädsla för dylika anklagelser, utan snarare sade man sig, att Döden skulle komma fort. Om man kunde simma, skulle pinan i vattnet bli längre. Resultatet skulle ändå bli detsamma, om man gått överbord utomskärs.

De flesta drunkningstillbudet inträffade dock i hamn. Olyckor under lastning och lossning, eller en besättningsman kom glad och litet full och tog ett ödesdigert snedsteg och - hamnade mellan fartyg och kaj. Om man slog i huvudet på "nedresan" mot vattnet var det godnatt, men annars kanske man hann ropa på hjälp några gånger innan man sjönk.

Naturligvis försökte man bärga den olycklige, och om man fick upp honom innan allt hopp var ute, så satte man in återupplivningsförsök.

En metod, som man lärt sig utomlands, i storsjöfarten, var att lägga den drunknade på en plankan över en bock eller relingen. Han skulle ligga på mage och så gungade man honom upp och ned. Hade man tur så rann vattnet ur och inälvornas press i buken fick fart på lungorna.

I piggfarten var skärgårdsborna ännu mer drastiska. Den nydrunknade fick en tamp om fötterna och hissades upp i en göling så att han hängde upp-och ner. Så tog två man varsin åra och började dunka och bearbeta honom med årbladens flatsidor mot bröstkorgen. Vattnet rann oftast ur offret och förvånansvärt ofta kom han sig också. Ibland hände det förstås att alltför ivtiga kamrater knäckte ett och annat revben på offret.

De här bägge metoderna är väl belagda från 1800-talets början och fram mot vårt århundrade. Jag har själv träffat personer som uppgett sig med framgång ha deltagit i behandlingen.

SKUTHÖRNAN.

Bosse Wiklund

Det finns många fartyg och skutor, stora och små, som under årens lopp hört hemma i Blidö. Jag skall berätta om några av dem i kommande årgångar av vår medlemsskrift. I år börjar med Josefa. Hon hade ett märkligt öde bakom sig, när hon hamnade här.

Hon byggdes i Sönderborg i Danmark och sjösattes 1843. Skrovet hade byggts på kravell av ek och bok, och det var mycket hysch-hysch omkring henne. Det var ett ovanligt smäckert skrov med mjuka linjer, en snabbseglare, det kunde varje skepparöga se. Skeppsbyggmästaren hette Jens C Schmidt, men det var en tystlåten herre, och även varvsarbetarna tycktes ha fått tunghäfta. Så löpte hon då av stapeln och fick namnet Njord. Riggarna satte igång med sitt arbete, och masterna lyftes i. Men vad var detta? Man hade aldrig sett något liknande i Sönderborg. Hon fick två master, som var akterstagade som på en Nova Scotia-skonare. Toppstängerna var också ovanligt långa.

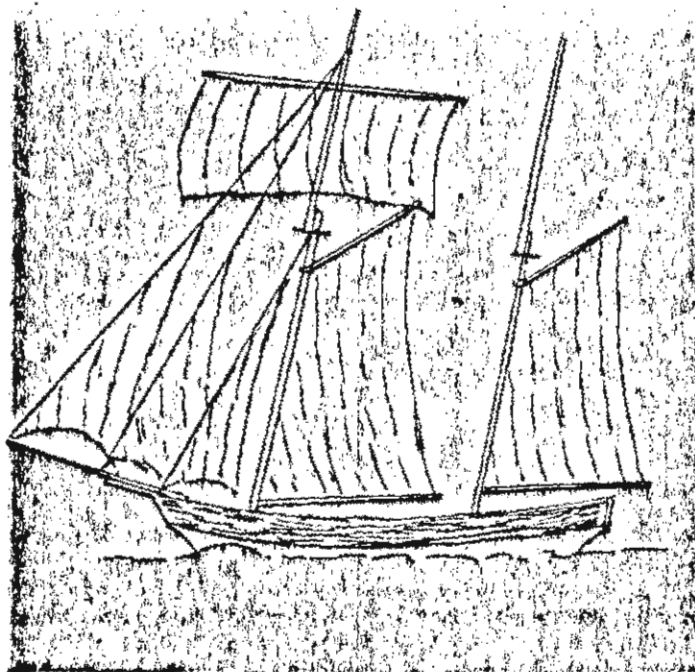
En vacker dag låg hon färdig för leverans, och en vacker natt tog man ombord den sista utrustningen, några sexpundskanoner och diverse annat.

Så kom skepparen och hans styrmän. Alla var okända i Sönderborg, och resten av besättningen, som anlände några dagar senare var en brokig samling av briter, skottar, några irländare, en tysk och bara någon enstaka dansk.

Man tog ombord barlast och avseglade med England som uppgiven destination. Njord stack ner till Liverpool och tog ombord mässingsgods innan hon fortsatte till Afrikas västkust. Det här fartyget var redan från första början avsett att bli slavskepp. I specialutrustningen ombord ingick en dubbel uppsättning hand- och fotbojor, och så dessa lösa flak, som slavskeppen brukade ha för sin levande last.

I Danmark hade man som första europeiska land förbjudit slavhandeln redan 1830, tätt följt av England 1833. Det betydde också att England satte igång en klappjakt på slavhandlarna nere i Afrika och deras fartyg. Dessa svarade med att skaffa sig snabbseglare. Det var som långt senare med smugglarna här i Östersjön.

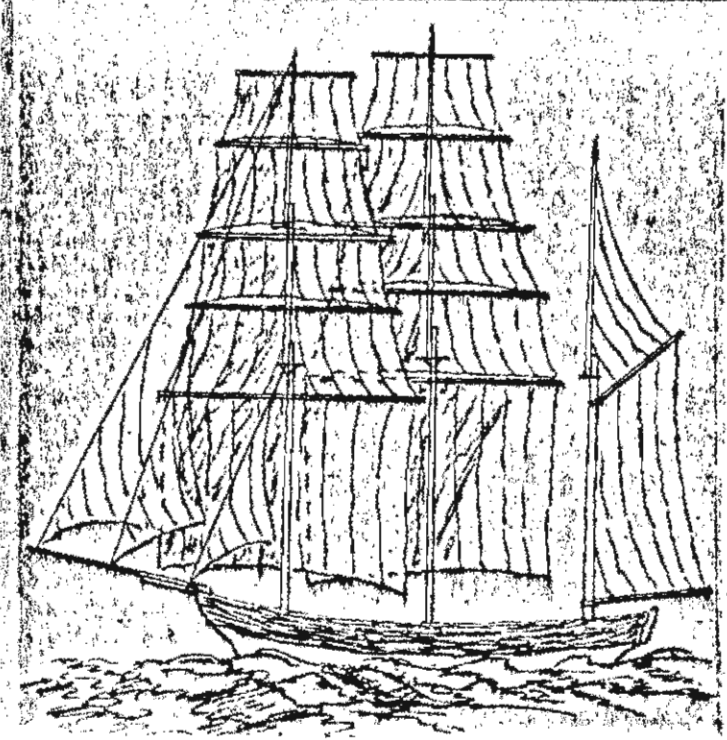
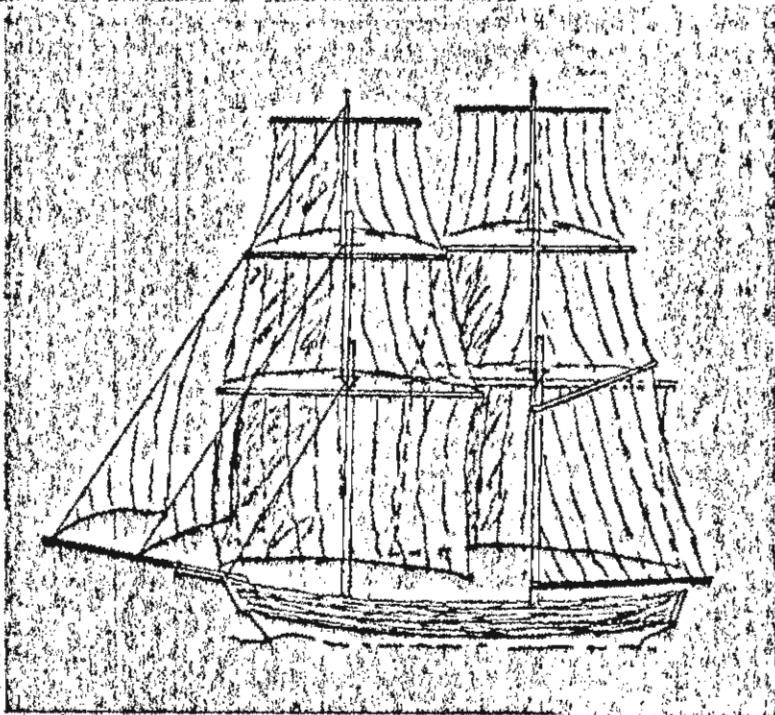
I och med de här ingripandena blev slavar en bristvara i Sydstaterna, Mellanamerika och Sydamerika, Västindien inte att förglömma. Priserna steg och därmed villigheten att ta risker. Vi vet inte vilka intressenter som nu ägde Njord. Det kan ha varit handelsmän med ett respektabelt yttre, och som aldrig kunde misstänkas.

Skonerten Njord, byggt som "slaver"
Rekonstruktion. Hade säkert någon
variant av gaffeltoppsegel. Det
gällde att kunna fly även vid svaga
vinder.

Briggen Santos Jacket, ex skonert
Njord. Hon lär från ombyggnaden
1848 ha fört hela särs- och brassegl.
Eventuellt har de senare delats.

Barkskippet Josefa, ex Sirva, ex
bg Santos Jacket, ex sk. Njord
fritt efter gammalt skeppsporträtt.
Riggen är påtagligt för hög.

Ett slavskepp blev sällan gammalt. Efter en tid kände "jägarna" igen det och började lurpassa. Redan efter tre år, 1846, var det klippt för Njord. Hon prejades av en örlogsslup utanför Elfenbenskusten, försökte smita, men slupen öppnade eld. Njord besvarade den med sina små 6-or, men tvingades att ge upp. Slupen, som var engelsman, lät sina marinsoldater äntra, allt medan hon låg med sina egna kanoner bärande, beredd till eldgivning.

Slavhandlarna visste sitt blivande öde och slogs desperat. Några försökte fly i en skeppsbåt men stoppades. De som gjorde motstånd höggs ner eller sköts, kort sagt, Njord rensades från sin gamla besättning. Några gav sig.

Efter erövringen inspekterades slavarerna, men ingen vågade släppa upp dem. En prisbesättning sattes ombord, och Njord beordrades till närmaste brittiska koloni. Här togs slavarerna i land. De överlevande av den ursprungliga besättningen hade slagits i järn och fick nu överta slavarernas boställe. Några av officerarna hade redan tidigare förts över till örlogsslupen för vidare befordran till "merry old England" och en väntande domstol.

Till England seglade även Njord, som nu prisdömdes och därefter såldes på auktion 1847 (alt 1848). Köparen var tysk från Hamburg och han hade stora intressen i handeln på Sydamerika, främst Brasilien. Bland annat handlade han med kaffe.

Njord seglades nu till Hamburg, där den kände skeppsbyggaren C H Stömann tog hand om henne. Hon reparerades nu och byggdes om för handelsbruk. Samtidigt riggades hon om till brigg, d.v.s. hon fick tredelade master med rår på bägge och därtill gaffelsegel på den aktersta. När hon åter löpte ut hette hon Santos Packet. Allt det här skedde 1848.

Nu följer 10 år av tystnad. Santos Packet visar sig vara just så snabb även med sin nya rigg, som redaren hoppats. Som namnet antyder seglar hon nu efter turlista. Detta var något nytt som infördes först på New York - Liverpool 1819 av Black Ball Line, men idén hade spritt sig. Det var väldigt attraktivt att skicka gods med ett fartyg som hade fast avgångstid och någorlunda säker ankomsttid.

Ryktet som snabbseglare följde henne överallt, och även de gamla skuggorna ur det förflutna.

Efter 10 år säljs hon igen 1858 till ett nytt rederi i Hamburg. Hon tas nu samma år, 1858, in på Stülcken-Werft i Hamburg för reparation. Samtidigt riggas hon om till tremastbark. Hon får nu två tredelade master med rår och därtill en mesan med gaffelsegel och topp (apa). Hon döps nu om igen. Denna gång heter hon Sirva. Nu blir hon en ren arbetshäst i oceansjöfart, men mest på Atlanten. Så håller det på i nära 15 år.

Den 13 april 1872 säljs hon till Ludvig Hagemann i Köpenhamn för 15.000 mark. Nu får hon också det första mätbrevet jag sett av henne. Hon mäts 302,49 / 289,63 reg.ton. Av någon anledning registrerades hon fortfarande med Hamburg som hemort. Troligen hade man fortfarande stora hamburgintressen kvar i henne. Hemorten var ett slags pant. Hennes flaggsignal är nu N J R M. Hon tycks mest ha seglat på Västindien, där ju Danmark hade gamla kolonier som St Thomas.

Efter några år säljs hon igen 28 febr 1877. Köpare är den kände redaren P Berg i Nexö på Bornholm. Priset är 22.000 danska kronor. På akterspegeln står det nu Josefa av Nexö. Det är litet osäkert om namnbytet skedde i samband med försäljningen eller före.

Josefa närmar sig nu 35-års ålder och det brukar vara gränsen för att kunna hålla en ekskuta tät. Det går fortfarande att ekonomiskt segla henne ett antal år, men lasterna får bli därefter. Det blir kol och järnvägsräls från England och sågat trä och pitprops dit. Snart skall försäkringen vägra att släppa henne utanför Östersjön.

I hela 19 år seglade Sirva- Josefa under dansk flagg.

Hon säljs 20 april 1891 till Sverige och Gustaf Nilsson i Hälsingborg. Priset är denna gång 8.000:-. Hon registreras som svensk under Nr. 1857 i Svenskt Fartygsregister och får Flaggsignalen H V K R. Mätt till 294 nrt.

Till befälhavare utsågs nu Oscar Pettersson från Mölle. Han förde henne 1891 - 94. I okt 1893 råkade hon illa ut. Josefa höll på att gå i marvatten med virkeslast men klarade sig till nödhamn, där hon kunde losa och sedan reparera. När ett fartyg hamnar i marvatten blir det instabilt och vill lätt kantra. Med en hög segelrigg ökar den faran. För att förebygga en katastrof brukade man kapa man kapa masterna.

Näste skeppare är Magnus Månsson från Hittarp 1894-95 och Bengt Petter Nyberg från Höganäs 1895-98.

Så kommer vi då fram till Josefas Blidötid. I febr 1898 köps hon av ett partrederi på Blidö med Johan Tenggren på Sunda gård som huvudredare. Befälhavaren heter i så här högtidliga sammanhang Johan Lind. Det är båtsmanssonen Janne Lind från Långviken, Blidö. Just i den här vevan flyttar han till Bruket på Blidö med postadr. Boda. Här har han byggt sig en villa som får heta "Fridshemmet". Om några år skall han själv bli redare för skonerten Leufsta, barken Dan och en skonert (f.d. vedjakt) Hildur.

Josefa har nu mätts ner till 276 nrt. Hon läcker ofta, särskilt i hårt väder och rederiet saknar medel för större reparationer. Man klarar inga stora smällar. Nu är det virkesfarten för hela slanten. Ofta har hon

svårt att finna returlaster och får gå på lätten upp till Norrland.

I mars 1900 ger rederiet upp och säljer Josefa till Johan Henrik Lindholm från Knutby i Frötuna socken. Fartyget är fortfarande vackert att se på och inte särskilt svinryggad eller kölknäckt. Men hon läcker. Den nye ägaren ger 6.000:- för henne och är nöjd trots varningar från Janne Linds sida. Han är en genomärlig själ, men köparen trodde att han själv ville köpa henne och få bort en spekulant. Så varningen påskyndade i stället köpet!

Nu får Josefa Norrtälje som hemort, ja det står förstås "Norrtälje" på namnbrädan. Och nu mönstrar hennes siste segelskeppare ombord, Fridner Fabian Forslund från Långgarn vid Norrtälje.

Efter två säsonger ger man upp. Josefa-Sirva- Santos Packet-Njord är slut. Hösten 1901 går hon till varvet i Norrtälje för att förvandlas till pråm. Nu förlorar hon allsin yttre glans. Galjonsbild och akterspegelsornament tas bort. Det sista liksom några gamla hand- och fotbojor tas om hand och hamnar så småningom genom Gösta Jöngrens förtjänst i Norrtäljemuseet.

Gösta Jöngren berättade för mig att den gamla slavlukten fortfarande satt i när hon ^{kom} till Norrtälje. Ombord på slavskeppen fick negerslavarna företa resan tätt hopstuvade och med bojor. Där på lavem i lastrummet fick de äta, sova och uträtta sina behov. Stanken blev outhärdlig. Vid bra väder fick några i taget komma upp på däck. Detta var inte av omtanke om slavarnas personliga välbefinnande, bara för att flera skulle överleva resan till "den nya världen".

Inte ens som pråm gav Josefa några inkomster att tala om och rederiet kom på obestånd. Josefa såldes 10 okt 1905 på exekutiv auktion till Carl Johan Andersson i Stockholm. Enligt vissa uppgifter lämnade hon dock aldrig Norrtälje utan sjönk innan den nye ägaren hann ta henne i besittning. Och om man inte grävt upp henne med grävsropa, så ligger hon annu under någon av vassarna där.

Men all sjöfart var inte storsjöfart och virkesfrakt. Vi har ju våra berömda piggsutor, sandkilarna och allt vad de kallats, och som kontrast till Josefa kan jag berätta om en av dem.

Hon hette Ibis och hon byggdes vintern 1908 - 09 på Sandbacken på Söderöra av Olof Söderman. Han var en mycket känd och välkänd skutbyggare och båtbyggare. Ibis byggdes på klink av furu med spant av martall och ek. Hon riggades med gaffelsegel och fock på sedvanligt sätt. Masten hade grön kaltopt, vitt salningsstycke och röda salningsringar. Hon saknade saningshorn och hade bara klackarna kvar. Hon styrdes med styrväl

och rortaljor.

Ibis mättes till knappt 15 nettoregister-ton och den exakta siffran stod inhuggen på den främre av de två bettar som tvärade lastrummet. Detta saknade skärstockar och kunde alltså ej skalkas.

Som så många andra av Olof Södermans byggen var hon både lastdryg och snabbseglande.

Beställare till detta bygge var Ernfrid Engström i Långviken, längst söderut på Blidö. Hans mor var från Oxhalsö, och han hade släkt där uppe. Annars var det vanligt att skutbyggarna byggde sina piggar på spekulati-on och seglade dem någon säsong för att visa vad de dög till innan de hittade en hugad spekulant och köpare.

Vid den första resan in till Stockholm, som oftast gick med en ved-last, som man själv hade huggit ekler köpt av en granne, skulle skutan skeppsmätas. Det skedde ute vid Blockhusudden, straxt intill den gamla Sjötullen. Skepparen fick ett mätprotokoll i handen. Det skulle han se-nare lämna in på Skeppsmätarnas Kontoir, som jag tror låg i en av grän-derne i Gamla stan. Men eftersom en skuta skulle vara tom när den mät-tes så gjorde man det under hemfärden och Papprena lämnades sedan in nästa gång man kom till Stockholm. Vid den här första resan brukade skutbyggaren vara med för att försvara sitt verk. Oftast var han då skeppare ombord - inte ägaren.

Vid den här tiden pågick ännu roslagsskutornas berömda kappseglingar på Kanholmsfjärden och Ibis deltog i dessa seglingar olympiaåret 1912. Hon blev tvåa.

Ernfrid Engström minns jag från min barndom, då han var en äldre man som arbetade som gårdvar och allt-i-allo åt en sommargäst på hans holme. Han brukade sitta och "hopa" sig fram i sin snipa, d.v.s. han satt bak-fram med ansiktet mot stäven och rodde. Hans föräldrar Karl Axel, som var skutskeppare och Minna, var kända som bekväma. Deras torp kallades Lammansudd (det är där jag bor nu) och Ernfrid blev deras motsats. Fa-dern kom sällan ut före midsommar med sin pigge, men Ernfrid jagade frak-ter med Ibis och seglade länge på höstarna tills isen satte stopp. Las-terna var ofta sand och saltsjötegel till huvudstadens många byggen. Och så naturligtvis ved. Han köpte den huggen och travad som famnved, lasta-de och fraktade den till någon av Stockholms kajer, där den travades i stadens famnmått innan köparen, oftast en vedgubbe, godkände den. Det var en konst att trava luftfannar, så att skepparen fick något över efter vedgubbarnas prut.

Vintertid låg Ibis uppdragen på Långstrand vid Långviken tillsammans

med 6 - 7 andra piggar. Man spelade upp dem med rullar och bukplanka (slana). Sedan restes de och stöttades. Utom Långviksbor drog både Glyxnäsarna och Sikmarborna upp piggar här. Och här hade f.ö. även vedjakten Sara byggts vintern och våren 1899 - 1900.

När piggarna skulle avmastas på höstarna gjorde man så att man hissade upp en rejäl knippa smågranar i flagglinan. Så lossade man försiktigt den ena sidans jungfrur och lät masten gå åt den andra sidan så att den föll överbord. Man krängde samtidigt ned fartygssidan och i lastrummet hade man ofta lagt i en extra plankskoning så att maststubben inte skulle slå igenom båtens botten. Olyckor kunde hända ändå.

På vintern krävde piggen tillsyn då och då. Snön skulle skottas bort från däck och lastrum och dyvikshålet måste rensas ibland.

När våren kom tjärströks skrovet ovan vattenlinjen. Under denna blev det Black Varnish, lika inuti under skottlappar och garnering. Brädgången ströks med kimrök utvändigt. Mast och bommar skulle glasskrapas och strykas med en blandning av linolja och 1/4 fernissa. Det gjorde man ung. vartannat år.

Granne med Ibis på Långstrand stod Anna, en pigge som tillhörde Ernfrid Engströms fader Karl Axel, och som namn efter Ernfrids syster.

Med kriget 1914 ökade efterfrågan på tonnage och speciellt sedan ubåtskriget intensifierats 1916. Det gällde främst större fartyg, men med höjda frakter tog alltfler småskutor chansen att tjäna på de höga frakterna. Riskerna kunde man inte bortse ifrån, men Så tunnade tonnaget ut även i kustfarten.

Med höjda frakter följde höjda priser på skutor och fartyg, och andra halvåret 1916 blev det rena inflationen. En vanlig skonert, som man några år tidigare köpt för 8.000 - 10.000 kronor betungade plötsligt både 100.000 och snart 150.000 kronor. Det blev lockande att sälja. Hur länge skulle boomen vara?

De här tankarna sysselsatte Ernfrid Engström medan han balanserade med vedkärran på storplankan för att lossa sin last. Och spekulanterna stod, ju nästan och trampade honom på tårna. Men vedpriserna hade också stigit och allt hade blivit så dyrt.

Ernfrid Engström seglade hela säsongen 1916 och på hösten lade han upp Ibis på Långstrand som vanligt. Men - han hade inlett förhandlingar om "fartygsförsäljning till en seriös köpare". Grannarna i Långviken flinade i mjugg och kallade honom för storredar'n.

Så säljs Ibis i nov-dec 1916 till skepparen Algot Sandström i Stavnäs. Han skulle överta fartyget vårutrustat och sjösatt 1917 när isen gått. Så sker också, och i fortsättningen kommer det att stå "Stafsnäs" som hemort på namnbrädan.

Men de goda tiderna tar snart slut och rena segelskutor har inte mycket att hämta. 1923 får Ibis en 10 hkr Avance-motor från Nacka insatt. Hon får en styrhytt tillbyggd framför kajutan. Samtidigt får hon ratt och styrkätting

som leds över block.

Den nya motorn är en encylindrig sak med stor burk och stort svänghjul. Varvtalet är lågt, ca 300 varv / min. Tändkula förstås. Men ännu hade man inte fått ställning för blåsblåpan. Man måste värma för hand i ca 20 min - $\frac{1}{2}$ timme. Startpatronerna var inte uppfunna, och om någon drömde om dem så var det rena science fiction.

Man litade inte på motorerna. De var ännu rätt osäkra och kunde stanna i kritiska situationer. Där för fick seglen vara kvar.

Först 1928 riggas Ibis av och masten tas ur. En kort stagmast får ersätta. Den stagas i sidled och framåt och har till främsta uppgift att bära upp en lastbom. Det var dyrt att anlita hamnarnas kranar. Nu är alltså Ibis motorpråm med lastbom.

Så kom då det andra världskriget hösten 1939. Bränslet ransonerades och försvann. Man fick ersättningsbränsle som tjäroljan (salig i åminnelse). Värst är det dock med motorolja och smörjfett. När allt fattas återstår bara att gå tillbaka till segel.

1941 riggas Ibis upp igen och får en konstifik mast. Enligt vissa uppgifter var den tidigare signalmast på en båtklubb. Segel fick hon också, troligen ett "lån" från någon gammal segelyacht. Med den här riggen klarade hon sig fram till freden 1945.

På hösten det året, 1945, togs riggen bort igen, och Ibis återgick till att vara motorpråm.

Efter en ojämnh kamp om frakter några år, och med ökande krav på underhåll, lades hon upp. Motorn togs ur tills vidare. Så gick det som det brukar gå. Efter några år som upplagd var hon strandvrak.